

УДК 378.015.311:[005.336.2:316]

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-1-15>**Тюльпа Тетяна Миколаївна**

доктор педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки і психології початкової освіти,

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

tyulpatnt@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8032-8676

ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Вступ. Сучасна професійна освіта набуває нової функції – вона перетворюється в засіб долучення до світової і національної культури, будучи одночасно засобом гуманізації людських відносин. До цивілізаційних тенденцій розвитку освіти в сучасному світі дослідники зараховують насамперед глобалізацію й інтеграцію. Доведено зумовленість цих процесів суспільною потребою у фахівцях з новою соціокультурною позицією; тяжінням сучасної професійної підготовки до гуманітарної, соціокультурної спрямованості; необхідністю розробки нових дидактичних систем, для яких характерні гнучкість, варіативність, адаптивність; посиленням соціалізувальної ролі освіти для дорослих людей; розширенням можливостей неформальної освіти через дистанційне та індивідуальне навчання.

Мета дослідження – визначити та обґрунтувати провідні тенденції професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій, узгодити їхні основні параметри із суспільними змінами, провідними напрямками соціального прогресу.

Висновки. Теоретичне обґрунтування сутності професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери базується на усвідомленні загальних закономірностей, чинників (суспільно-політичних, соціально-економічних, соціальних, соціально-педагогічних) і провідних тенденцій (гуманізація людських відносин, прагнення до підготовки конкурентоспроможного молодого фахівця, виявлення індивідуально-психологічних особливостей майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у період професіоналізації, інтерпрофесійність їхньої професійної підготовки). Вони корелюються з головними тенденціями розвитку вищої освіти на основі їхніх взаємозв'язків і взаємозалежностей, що забезпечує можливість успішної роботи професіоналів в умовах соціономічної сфери, є формою їх залучення в соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-педагогічні, соціокультурні процеси суспільства.

Ключові слова: тенденції розвитку професійної освіти, професійна підготовка, майбутні фахівці соціономічних спеціальностей.

Tyulpa Tetiana Mykolaivna

Doctor of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Pedagogy and Psychology of Primary Education

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

MAIN TRENDS IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN SOCIONOMIC SPECIALTIES

Introduction. Modern vocational education acquires a new function – it becomes a means of integration into world and national culture, being at the same time a means of humanizing human relations. Researchers primarily include globalization and integration as civilizational trends in the development of education in the modern world. It has been proven that these processes are caused by the public need for specialists with a new socio-cultural position; the tendency of modern professional training to humanitarian, socio-cultural orientation; the need to develop new didactic systems characterized by flexibility, variability, adaptability; strengthening the socializing role of education for adults; expanding the possibilities of informal education through distance and individual learning.

The purpose of the study is to determine and substantiate the leading trends in the professional training of future specialists in socionomic professions, to align their main parameters with social changes and leading directions of social progress.

Conclusions. The theoretical substantiation of the essence of professional training of future specialists in the socionomic sphere is based on the understanding of general patterns, factors (socio-political, socio-economic, social, socio-pedagogical) and leading trends (humanization of human relations, the desire to train competitive young specialists, features of future specialists in socionomic specialties during the period of professionalization, interprofessionalism of their professional training). They are correlated with the main trends in the development of higher education based on their interrelations and interdependencies, which ensures the possibility of successful work of professionals in the conditions of the socionomic sphere, the form of their inclusion in the socio-political, socio-economic, socio-pedagogical, socio-cultural processes of society.

Key words: trends in the development of professional education, professional training, future specialists in socionomic specialties.

Актуальність проблеми. Початок XXI століття більшість учених пов'язують із настанням епохи інновацій у сфері професійної освіти як одного з найважливіших соціальних інститутів, який оновлюється відповідно до зміни цілей і потреб суспільства. Водночас реагування освітніх систем на суспільні виклики часу відбувається опосередковано, під впливом процесів, що відбуваються в суспільстві:

саме вони формують їхню специфіку і, зрештою, ведуть до реформування. Значного поширення набувають нововведення за збереження національних традицій і національної ідентичності країн та регіонів. З огляду на це, освітній простір стає полікультурним та соціально орієнтованим на розвиток людини й цивілізації загалом, більш відкритим для формування міжнародного освітнього середовища,

національним за характером культури та наднаціональним за характером знань, залучення людини до світових життєвих цінностей, до скарбниці світових досягнень.

Ці обставини зумовлюють необхідність у постійному пошуку, дослідженнях і моніторингу як загальноцивілізаційних процесів, так і процесів функціонування освітніх систем з метою узгодження їхніх основних параметрів із суспільними змінами, провідними напрямками й тенденціями соціального прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні тенденції розвитку освіти визначені процесами зміни основних парадигм сприйняття світу: замість відносної стабільності – перманентні зміни; географічна віддаленість не є більш перешкодою для спілкування; локальні практики вбирають глобальні та, втрачаючи свою самобутність, народжують нові полікультурні традиції; відбувається віртуалізація більшості сфер життя та інтеграція інформаційних просторів. Українські науковці (О. Вознюк, В. Воронкова, В. Кремень, С. Ніколаєнко, Т. Яровенко), характеризуючи проблеми й тенденції функціонування та розвитку освіти в Україні як складника сучасного світового освітнього простору, визначають її як єдиний організм, що формується, за наявності в кожній освітній системі глобальних тенденцій і збереженні різноманітності. Реформування системи освіти в Україні характеризується пошуком оптимальної відповідності між традиціями, що склалися у вітчизняній педагогіці та новими віяннями, пов'язаними зі входженням у світовий освітній простір, а наявні тенденції виступають у формі певних суперечностей і визначають наявний стан вітчизняної підготовки майбутніх фахівців.

Так, І. Савельчук формулює тенденції як пріоритетні напрями розвитку професійної освіти, що зумовлені вимогами соціального суспільства й професійної спільноти до професійного становлення особистості фахівця [6]; Т. Яровенко розглядає тенденції як фактори розвитку університетської освіти, що визначають якісну роботу закладів вищої освіти з виробництва нових знань та технологій, збереження й відтворення культурних традицій та підготовки професійних кадрів, адаптованих до швидких змін у суспільстві [10, с. 168].

Автори стверджують, що системоутворювальний вплив на розвиток освітніх процесів в Україні загалом і професійної підготовки майбутніх фахівців зокрема здійснюють світові тенденції вищої освіти, які є істотним фактором розв'язання суперечностей загальних глобальних та національних проблем, як-от глобалізація, інтернаціоналізація, демократизація, полікультурність, соціальна й професійна мобільність, гуманізація, гуманітаризація. До цивілізаційних тенденцій розвитку освіти в сучасному світі дослідники зараховують насамперед глобалізацію, інформатизацію та інтеграцію. Зазначені світові тенденції мають досить загальний характер, адже створюють нові можливості перед людиною в адаптації до складного, постійно змінюваного, динамічного,

багатого творчими можливостями сучасного освітньо-інформаційного простору [4, с. 137]. Водночас для розвитку кожного виду та рівня освіти мають місце і свої специфічні тенденції, зумовлені їхніми цілями, особливостями, характером здійснення та новими соціальними вимогами до рівня підготовки випускників відповідних спеціальностей.

Мета дослідження – визначити та обґрунтувати провідні тенденції професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій, узгодженні їхніх основних параметрів із суспільними змінами, провідними напрямками соціального прогресу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження певних тенденцій розвитку професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій надає можливість визначити деякі специфічні вектори освітнього процесу, що впливають на цілісний розвиток усієї системи підготовки соціономістів й зумовлені розвитком теорії та практики соціальної дійсності з урахуванням трансформаційних суспільних змін. Тому соціальна цінність і значущість освіти в сучасних умовах розвитку суспільства визначається не тільки тим, що вона є основою професійної підготовки, а й сприяє становленню нового типу особистості. Отже, з одного боку, освіта повинна враховувати запити суспільства й будувати освітню діяльність на основі соціального замовлення, з іншого – необхідний постійний аналіз співвідношення соціального замовлення зі стратегічними тенденціями й цілями розвитку соціальних функцій освіти в контексті прогресу всього суспільного розвитку [8, с. 563].

Важливою тенденцією професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій в умовах реформування сучасної освіти є її *гуманізація*, адже в сучасному суспільстві професійна освіта набуває нової функції: «соціалізації нової генерації» – із засобу просвітництва й поширення знань вона перетворюється в засіб прилучення до світової та національної культури, будучи одночасно засобом гуманізації людських відносин [5, с. 187]. У світовій освітній системі суттєво збільшується гуманітарний складник змісту підготовки фахівців загалом, а також завдяки запровадженню нових людиноорієнтованих наукових та навчальних дисциплін: філософії, психології, політології, соціології, культурології, екології, ергономіки, економіки тощо. Це обґрунтовується низкою об'єктивних явищ:

- суспільна потреба у фахівцях, які володіють високим рівнем трудової культури й новою соціокультурною позицією;
- сучасна професійна підготовка майбутніх фахівців більше тяжіє до гуманітарної, соціокультурної спрямованості;
- різноманітність індивідуальних запитів і потреб сучасних студентів вимагає нових дидактичних систем, для яких характерні гнучкість, варіативність, адаптивність;
- особливу соціалізувальну роль починає відігравати освіта для дорослих, які навіть з досягненням поважного віку бажають продовжувати жити

насиченим духовним життям, розвиватися духовно, розумово й фізично;

– з появою нових інформаційних технологій розширюється поле неформальної освіти через дистанційне та індивідуальне навчання [2; 4; 5; 7; 9; 10].

Саме це забезпечує формування в майбутніх фахівців почуття особистої відповідальності перед нинішнім та майбутнім поколінням за можливі результати цієї діяльності.

Ці особливості характерні для України, як і для всього світу. У низці країн заклади вищої освіти педагогічного профілю стають осередками освіти і гуманістичних послуг, готуючи не тільки вчителів-предметників, а й фахівців для різних соціальних сфер, адже гуманізація вищої освіти в сучасних наукових дослідженнях розглядається в дискурсі соціальної проблематики. Підтверджує цю думку наукова позиція С. Гончаренка, який під гуманізацією освіти розуміє «переорієнтацію на особистість, на формування людини як унікальної цілісної творчої індивідуальності, що прагне до максимальної реалізації своїх можливостей (самоактуалізації), здатна здійснювати свідомий і відповідальний вибір у різноманітних життєвих ситуаціях» [2, с. 91]. Гуманізація професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій у зазначеному контексті є сукупністю специфічних суспільних відносин у процесі активної взаємодії, метою якої є розвиток особистості як активного суб'єкта; моделювання всього діапазону взаємин особистості із суспільством, природою, формування суб'єктності особистості як її системоутворювальної якості.

Прагнення до конкурентоспроможності молодого фахівця є, з одного боку, тенденцією розвитку професійних й особистісних якостей випускника вищої школи в інтересах сучасного суспільства, а з іншого – показником якості університетської підготовки. Це зумовлено тим, що соціальне замовлення суспільства на ефективну реалізацію соціальної політики орієнтує ЗВО на формування фахівців, готових і здатних здійснювати інновації, активно трансформувати й опановувати передовий вітчизняний і зарубіжний досвід, опановувати знання, професійні цінності, якості, які дають змогу майбутнім фахівцям соціономічних спеціальностей ефективно провадити професійну діяльність на високому рівні. Сучасні вітчизняні науковці (І. Бех, Л. Буркова, З. Карпенко, С. Кубіцький, С. Максименко, І. Томаржевська та ін.) переконані в тому, що цінність такої спрямованості майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей проявляється в їх здатності орієнтуватися на творчий підхід у подоланні критичних ситуацій, виконанні професійної діяльності на основі залучення потенціалу нових моделей і технологій для розв'язання соціальних проблем.

Однією з провідних тенденцій професійної підготовки є *виявлення індивідуально-психологічних особливостей* майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у період професіоналізації у ЗВО як найбільш інтенсивної і продуктивної. І. Бехом, І. Богдановою, Р. Вайнолою, О. Дубасенюк, О. Пехотою та

іншими науковцями виокремлено загальні особистісні якості студентів, які опановують соціономічні професії: соціабельність, наполегливість, зацікавленість, допитливість, інтуїція, захопленість, гнучкість, орієнтація на процес професійної діяльності, переважання альтруїзму над егоїзмом; домінантні цінності – здоров'я, впевненість у собі, свобода й матеріально забезпечене життя; найбільш важливими якостями «ідеального» фахівця допоміжних професій є професіоналізм, компетентність, толерантність, відповідальність; при цьому є впевненість у відповідності своїх особистісних характеристик вимогам професії.

Основоположними психологічними характеристиками соціально значущих професій визначають насамперед ціннісне ставлення до своєї професії: людина, яка обрала її, розуміє і приймає своєрідність своєї професії, емоційно позитивно ставиться до процесу й змісту своєї праці, вона має бажання працювати з людьми, взаємодіяти з ними, особистісно занурена в професійну діяльність з іншими людьми. Саме тому провідною тенденцією щодо досягнення професійної майстерності є визначення оптимальних психолого-педагогічних умов становлення майбутніх фахівців соціономічних професій, підвищення рівня професійної підготовки, соціалізації та адаптації до діяльності; усвідомлення потреби відповідного психологічного супроводу, розроблення психологічного забезпечення з метою конструктивного впровадження практичної соціально-психологічної допомоги в освітній процес, застосування сучасних психологічних підходів, розроблення психологічних рекомендацій стосовно стилю соціально-педагогічного впливу тощо [9, с. 127].

Підвищення вимог до представників соціономічних спеціальностей пов'язане з особливостями професійної діяльності, складність якої полягає в різноманітності конкретних завдань, що стоять перед різними категоріями працівників соціономічних професій, у поліваріативності виконуваних ними функцій. З огляду на те, що робота в соціономічній сфері є інтегративно-комплексною, вимагає багатопланових компетентностей, однією з тенденцій професійної підготовки стає її *інтерпрофесійність* – спрямованість на підготовку фахівців, здатних до конвергентної діяльності в галузі суміжних, споріднених професій [11]. Підвищення професійної та соціальної мобільності як однієї з визначальних рис способу життя сучасної людини вимагає відмови від вузької спеціалізації та переходу до універсалізації, підготовки спеціаліста широкого профілю. Це дає змогу випускникам вільно орієнтуватися в досить широкому спектрі проблем у сфері професійної діяльності, швидко адаптуватися до неминучих змін технологій, умов та характеру соціальних відносин. За визначенням О. Дольської, інтерпрофесіонал – суб'єкт, який має якості професіонала, здатний діяти в межах кваліфікації та виходити за її межі, має конвергентну підготовку або здатний до засвоєння конвергентних технологій шляхом інтерпрофесіональної комунікації і діяльності, що повністю збігається

з характеристикою представника соціономічних професій [3, с. 17]. У дослідженні С.Ганаби поліфункціональний фахівець визначається як «суб'єкт, що володіє готовністю й здатністю виконувати варіативні професійні та екзистенційні завдання в умовах, що змінюються, і ситуаціях невизначеності» [1, с. 64]. Ураховуючи зазначені вченими С.Ганабою, О.Дольською, Т.Надвиничною та ін. сучасні вектори розвитку вищої освіти, професійна підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, окрім надання професійних знань, умінь і навичок, повинна бути спрямована на формування здатності до міжпрофесійної соціальної комунікації, до трансдисциплінарного синтезу знань, навичок командної роботи, орієнтуватися на поєднання фундаментальних досліджень з практичним розв'язанням проблем, постійний саморозвиток і самовдосконалення.

Визначення й аналіз закономірностей, чинників і тенденцій професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей дає можливість обґрунтувати базові детермінанти та умови підготовки фахівця соціономічної сфери, які формуються, з огляду на загальні цілі політичних, економічних, соціальних і соціально-педагогічних вимог суспільства й держави. Одна з найважливіших умов функціонування вищої освіти – уміння передбачати, а це можливо лише тоді, коли освіта розглядається еволюційно, як продовження минулого. Головним завданням професійної підготовки стає не тільки трансляція нового змісту сучасної освіти, а й залучення фахівця в процес осмислення професійних цілей

і цінностей, розвиток здатностей інтерпретувати зміст щодо власних запитів і особливостей у співвідношенні із цілями й цінностями життя в сучасному світі. Важливо відзначити, що стосовно професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери гостро постає також завдання такої підготовки, яка давала б їм можливість самостійно протягом усієї діяльності досліджувати й аналізувати перспективи розвитку соціономічної сфери, глибоко розуміти й реагувати на зміни, що мають соціальну спрямованість, а також професійно виконувати багатопланові завдання соціалізації різних категорій населення.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, можна стверджувати, що теоретичне обґрунтування сутності професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери базується на усвідомленні закономірностей, чинників (суспільно-політичні, соціально-економічні, соціальні, соціально-педагогічні,) і тенденцій (гуманізація людських відносин, прагнення до підготовки конкурентоспроможного молодого фахівця, виявлення індивідуально-психологічних особливостей майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у період професіоналізації, інтерпрофесійність їхньої професійної підготовки) і тенденцій розвитку вищої освіти, їхніх взаємозв'язків і взаємозалежностей, що забезпечують можливість успішної роботи професіоналів в умовах соціономічної сфери, є формою їх залучення в соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-педагогічні, соціокультурні процеси суспільства.

Список літератури:

1. Ганаба С. Методологічний потенціал трансдисциплінарного підходу в організації змісту навчання. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*, Серія «Філософія». 2014. Вип.15. 62–67.
2. Гончаренко С. У. Зміст загальної освіти і її гуманітаризація. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*. Київ : ВІПОЛ. 2000. 81–107.
3. Дольська О.О. Епістемологічні основи трансдисциплінарного підходу в сучасній освіті. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2012. 1, 16–22.
4. Дубасенюк О.А. Розвиток вищої освіти: тенденції та перспективи. Людиноцентризм як основа гуманітарної політики України: освіта, політика, економіка, культура. Київ : НАПН України, 2018. 135–142.
5. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму. Київ : Педагогічна думка, 2012. 368 с.
6. Кубіцький С.О. Сучасні технології соціальної роботи: світовий досвід та тенденції розвитку в Україні. Монографія. Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. 2015. Київ : Міленіум, 320 с.
7. Савельчук І.Б. Підготовка соціальних працівників за сучасних умов: інноваційні тенденції. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. Педагогічні науки*, 2016. 1(83), 117–122.
8. Тюльпа Т.М. Закономірності професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей в умовах модернізації вітчизняної освіти. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 2023. С. 559–567.
9. Тюльпа Т.М. Соціальна компетентність майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей: теорія й практика: монографія. Черкаси: Вид. Чабаненко Ю.А. 2020, 479 с.
10. Яровенко Т.С., Тенденції та проблеми розвитку освіти в Україні. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*, 2015. 12. С. 167–172.
11. Vienni Baptista B., Rojas-Castro S. Transdisciplinary institutionalization in higher education: a two-level analysis. *Studies in Higher Education*, 2020. 45 (6). 1075–1092.

References:

1. Hanaba, S. (2014). Metodolohichnyi potentsial transdystsyplinarnoho pidkhodu v orhanizatsii zmistu navchannia [Methodological potential of transdisciplinary approach in the organization of learning content]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". 15, 62–67 [in Ukrainian].
2. Goncharenko, S.U. (2000). Zmist zahalnoi osvity i yii humanitaryzatsiia [The content of general education and its humanitarianization]. *Continuous professional education: problems, searches, prospects*. Kyiv, 81–107. [in Ukrainian].

3. Dolska, O.O. (2012). Epistemologichni osnovy transdystyplinarnoho pidkhodu v suchasni osviti. [Epistemological foundations of a transdisciplinary approach in modern education.] *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymi systemamy, [Theory and practice of social systems management]*. 1, 16–22. [in Ukrainian].
4. Dubasenyuk, O.A. (2018). *Rozvytok vyshchoyi osvity: tendentsiyi ta perspektyvy. Lyudynotsentryzm yak osnova humanitarnoyi polityky Ukrainy: osvita, polityka, ekonomika, kul'tura [Development of Higher Education: Trends and Perspectives. Humanism as the Basis of Ukraine's Humanitarian Policy: Education, Politics, Economy, Culture]*. Kyiv : NAPN Ukraine. 135–142 [in Ukrainian].
5. Kremen, V.G. & Ilyin, V.V. (2012). Synerhetyka v osviti: kontekst liudynotsentryzmu [Synergetics in education: the context of human-centeredness]. Kyiv, 368. [in Ukrainian].
6. Kubitskyi, S.O. (2015). Suchasni tekhnolohii sotsialnoi roboty: svitovyi dosvid ta tendentsii rozvytku v Ukraini. [Modern technologies of social work: world experience and development trends in Ukraine]: monohrafiia. Nats. un-t bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Kyiv : Milenium, 320. [in Ukrainian].
7. Savelchuk, I.B. (2019). Pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv v innovatsiinomu osvitnomu seredovyshchi universytetu [Training of social workers in the innovative educational environment of the university]: monohrafiia. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 375. [in Ukrainian].
8. Tiulpa, T.M. (2023). Zakonomirnosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnykh spetsialnostei v umovakh modernizatsii vitchyznianoï osvity. [Regularities of professional training of future specialists in socio-economic specialties in the conditions of modernization of domestic education.]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya: Pedahohichni nauky. [Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences]*. 559–567. [in Ukrainian].
9. Tiulpa, T.M. (2020). Sotsialna kompetentnist maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnykh spetsialnostei: teoriia y praktyka. [Social competence of future specialists in socionomic specialties: theory and practice]. Monohrafiia. Cherkasy : Vyd. Chabanenko Yu.A. 479 c. [in Ukrainian].
10. Yarovenko, T. (2015). Tendentsiyi ta problemy rozvytku osvity v Ukrayini [Tendencies and problems of development of education in Ukraine]. *Ekonomichnyj visnyk Nacionalnogo texnichnogo universytetu Ukrayiny "Kyivskiy politexnichnyj institut"*, 12, 167–172 [in Ukrainian].
11. Vienni Baptista, B., & Rojas-Castro, S. (2020). Transdisciplinary institutionalization in higher education: a two-level analysis. *Studies in Higher Education*, 45 (6), 1075–1092.